

Румен ПЕТКОВ (Пловдив, България)

ИМЕНУВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В АДМИНИСТРАТИВНОТО ПРАВО В ПЕРИОДА XIX В. – ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XX В.

Abstract: In the report are present the missing legal basis about the naming of the Bulgarian and geographic objects during the period from 19-th century – first half of 20-th century.

There are apply a part of the decrees in their historical chronology.

Keywords: naming, administration, law

Юристите твърде рано се включват в междинното пространство между писано, обичайно право и българската филология, представена от литературознание и езикознание. Ще приведа няколко безспорни имена като тези на изследователите юристи като Михаил Андреев, Гълъбина Петрова, Тончо Жечев, Юлиян Константинов и др. Самият аз също съм юрист. В посоченото пространство между филологията и правото, писано и обичайно, се включих по настояване на проф. Тодор Балкански, с когото съставихме труда „*Именуването на българите според писаното и обичайното право*“, която работа всеки момент ще бъде под печат.

Темата за именуването и писаното право при българите е била спорадично коментирана от проф. Николай П. Ковачев (*Българска ономастика*, Велико Търново, 1982), Тодор Балкански и Кирил Цанков (*Енциклопедия на българската ономастика*, Велико Търново, 2010), Т. Балкански и Мариана Парзулова (*Именуването на българите през XX и XXI век*, Бургас, 2013), Васил Миков (*Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места*, София, 1943), Цанка Константинова (*Топонимията на Казанлъшко*, Велико Търново, 2008), Светослав Аджемлерски (*Справочник на селищните имена във Варненска област*, Велико Търново, 2012),

Т. Балкански и Васил Кондов (*Бесарабски бележник*, Велико Търново, 2012), Юл. Константинов (*Някои въпроси на българската антропология в социолингвистичен план*, София, 1987), Пело Михайлов (*Възпоменателни селищни имена в Пловдивска област*, Пловдив, 2012), Петър Коледаров и Никола Мичев (*Промените в имената и статута на селищата в България 1878 г. – 1972 г.*, София, 1973, допълнено с *Речник на имената и статута на населените места в България 1878 г. – 1987 г.*, София, 1989 и само Н. Мичев *Речник на имената и статута на населените места в България 1878 г. – 2004 г.*, София, 2005), но никога не е била представена според юридическите актове на българската държава.

Целта на този доклад е да представи за публикуване част от актовете със сравнително оскъден коментар.

Преди Освобождението на България от османско владичество е съществувала система за регистрация. Тя е включвала поименно описание на лицата по домакинства. Турските административни власти стриктно спазвали регистрацията.

Успоредно с гражданската регистрация, предприета от турските власти на някои места в България, се въвежда църковна поименна регистрация на населението. Регистрацията в църковните книги е включвала отразяване на настъпили събития по гражданско състояние: раждане, брак, разтрогване на брак и смърт.

Освобождението заварва българите като поданици на Османската държава с правно регулираното по нейното законодателство едноимие. Това означава, че всички българи, турци (османци), кюрди, лази, гърци, руси, липовани и др. са записвани в османските документи само с личното си име.

Едноимieto е съществувало в българската именна система след времето на нейното формиране в славянския български език. *Иван, Димитър, Георги, Мария, Ана, Десислава* е достатъчен именен знак за идентификация във всички епохи, днес и в по-малките общества. По същество във феодалните държави, каквито са България до XV век, Турция, Русия, феодите са микросистеми с опростено именуване с едноимие. Счита се, че в племенното общество хората са използвали само лични имена и доста по-късно се появява двукомпонентната система – лично име и презиме. За българите е описателното слово-

съчетание “Стоян, син на Радомир.” В писмени източници е открита, напр. в 1830 г., в църковна кондика двукомпонентна система по схемата по-горе: ”Кръщаюсен петра петрова дашеря”. Още в 1858 г. има двукомпонентна система от лично име и фамилно име – “кръстник Вилику хаджи Иванчувъ.” В 1861 г. се среща и трикомпонентна система “Гену Танась Матовъ село Красенъ” (Кондика на църквата „Света Троица” в гр.Русе).

Материята, свързана с имената на българските граждани, се е уреждала изцяло от *обичайното право*, т. е. липсват юридически документи, които да регламентират образуването, структурата и използването на българските лични антропоними тези взаимоотношения са регламентирани единствено от народните традиции и обичаи. В различните български фолклорни области са съществували специфични ритуали и правила за избор на имената на новородените, но повечето от тях изискват децата да се назовават по личните антропоними на близки роднини. Въпреки че не е имало задължителен правен характер, това условие е било спазвано изключително строго и е съдействало българската антропонимична система да се съхрани относително стабилна в продължение на десетилетия. Българската православна църква (БПЦ) е изиграла решителна роля за запазване на системата като съчетание от обичайно и писано право.

Знае се с подробности, че руските крепостни до премахване на крепостничеството са само с едно име, най-често Иван (СиС, с.152, с. 160). При турците едноимето е премахнато от Ататюрк, който в 20-те години на ХХ век въвежда двуименната система, тип „Мустафа Кемал”, при която в началото патронимът изпълнява ролята на фамилия.

Османското едноимие е отменено, както се каза по-горе, в светското законодателство на Кемал Ататюрк през 1924 г., когато се въвежда двуимето: лично и фамилно име, при липсата на представа у османските поданици, включително и българи, за юридическите параметри на фамилното име. В тази роля най-често се въвежда родоплеменното име при османците с туркменско потекло и прозвището при останалите поданици, тип: Караман Мустафа, Гайдарджи Тодор.

Непосредствено след Освобождението в периода на руското управление са въвежда българското триимие, в което редът е лично, бащино име, фамилно име; при липса на фамилно име дядовото или родо-

вото прозвище. Моделът е побългарен само по отношение на бащино-то име, което е с български лингвистични параметри на *-ов, -ен, -ин*, срещу руското *-ович; -ич*, тип *Тодор Стоянов Гавазов*.

Малко са свидетелствата за въвеждането на триимето сред българските мемоаристи. Тук за илюстрация се представя писаното от Неделчо Пушкарков из село Крамолин, Великотърновско, публикувано от Ив. Димитров и М. Ангелова-Атанасова. Село Павел. Велико Търново, 2007 г., с.116: „*След Освобождението започнах да се именувам Пушкарков, когато се поиска да се именувам с трите имена*“. Това именуване по руски модел е въведено в узуса на българите още в началото на века, но трябва да се знае, че официално в юридическата практика е валидно османското законодателство, което постепенно се променя.

Първият юридически акт, който третира именуването на българите, е с *Указ от 10.12.1880 г.*, с който се утвърждава *Закон за забележаване ражданията, женитбите и умираанията* (ЗЗРЖУ), който действа до влизане в сила на Закона за лицата и е отменен с ДВ, бр. 273 от 1907 г. Непосредствено след това в изпълнението му е приет *Правилник за забележаване на ражданията, женитбите и умираанията* (ПЗРЖУ) от 24.03.1893 г. Съгласно този закон, регистрите по гражданско състояние са се водели от енорийските свещеници, имамите и хахамите, които са се задължавали да отбелязват в особен регистър всяко раждане, женитба и смърт.

Реално действието на *ЗЗРЖУ* се отразява едва след въвеждане на официални регистри по гражданско състояние през 1892 г., когато се възлага на общинските съвети дейността по регистрацията на населението.

Актовете за гражданско състояние (АГС) са въведени от 01.01.1893 г. със *ЗЗРЖУ от 15.12.1892 г.* Фактически регистрите започват да се водят след обнародване на *ПЗРЖУ от 24.03.1893 г.* Според този правилник доказателство за настъпването на събитие по гражданско състояние (раждане, брак и смърт) е само съставеният съгласно закона и правилника акт за гражданско състояние. Тук е редно да посоча историческата хронология на тези регистри.

Регистри за населението преди влизане в сила на ЗЗРЖУ

Едни от първите регистри за населението са въведени в гр.Русе по времето на Османската империя. Те са съдържали информация

за броя на лицата във всяко домакинство. Данните в регистъра са били много точни и пълни поради факта, че чрез тях турската администрация е осъществявала контрол на данъчните задължения за всяко лице от мъжки пол в едно домакинство.

В този регистър са вписвали първо главата на домакинството, след това всички останали членове на семейството: внуци, племенници, зетьове, баджанаци, чичовци, като изрично се е упоменавала родствената връзка с главата на домакинството.

Първите писмени доказателства за вписването на лицата в регистри, където всяко от тях се е показвало с име, занятие, място на живеене датират от 1850 г. Редовното водене на Метрическите книги на християнските църкви в България започва от 1862 г. В тях са се записвали ражданията, браковете и смъртните случаи.

Имена на лицата, отразени в регистъра за населението и метрическия регистър

През Възрожденската епоха именната система е двукомпонентна и се е състояла от собствено и бащино име. Фамилните имена по това време не са имали голямо отражение. Те са се официализирали след Освобождението на България от Османско владичество. От вписванията, направени в регистъра от турската администрация, личи формата на изписване на имената.

Примери: *Петър син на Пени* – вписване в турския регистър; *Петър Пенин* – вписване в българските метрически книги.

В много случаи в турските регистри са вписвали и прякор или прозвище, характеризиращо дадено лице.

По-късно тези прякори и прозвища са прераснали във фамилни имена. Примери: *“Петър Пенин – Тенкеджията* (прякор, характеризиращ професията на лицето); *Кара Иван* (прозвище, характеризиращо външния вид и характера на човека)

При раждане

Тогавашната практика изисквала при всяко кръщение в църковните книги да се вписва името на новокръстения и датата, на която е извършено кръщението. Общоприето е било децата да се кръщават след осмия ден от раждането си, но поради съществуващите опасения да не почине дете некръстено, за болните и слаби деца се е правело

кръщение извън църковния храм. В Метрическите християнски книги на църквите са фигурирали имената на всички живородени деца, чиито родители са православни християни.

Имената на православните християни през 1863 г. са се оформили по следния начин:

Пример: *собствено Иван; бащино* – (взема се името на бащата на детето *Игнат*) така бащиното име е *Игнатов*, а ако майката е *Игната* – *Игнатин*.

Освен имената на лицата в регистъра се е вписвала и възрастта. Попълването на годините е ставало според устна декларация на лицето, тъй като тогавашната практика не е изисквала представянето на метрични документи, издавани от църквата или общината, които да свидетелстват за точната дата на раждане.

При осиновяване

По данни на “дефтера” – поименен регистър в него са се вписвали деца, отбелязвани като “храненици”. Съществувала е традиция в бездетни семейства и същевременно в многодетни семейства да се взимат за отглеждане деца сираци или такива за които собствените родители не могат да се грижат.

В много семейства са се отглеждали подхвърлени деца и деца на неизвестни родители. В повечето случаи при тогавашната форма на осиновяван семействата, които поемат грижата за децата, давали своето име, а децата приемали името на своите нови настойници.

При сключване на брак

През 1861 г. сключването на бракове е било отбелязвано от църковните настоятелства. Така нареченият венчален обред се е извършвал от духовното лице. По това време са действали църковни закони, които определяли начина на венчавките, както и при особени обстоятелства и причините за разтрогване на брак. За разтрогването на брака се е произнасяла църковната общност.

При смърт

Смъртните случаи са се вписвали в християнските метрически книги на християнските църкви в раздела за отразяване на погребенията. В тях освен името на покойника и името на свещеника, извършил опелото, се е записвала и причината за смъртта.

Съставяне на регистри по гражданско състояние и АГС

Воденето на държавни регистри за гражданско състояние в България се утвърждава на 15.12.1892 г. с приемането на *ЗЗРЖУ*. Той е основният нормативен документ, даващ начало на всички бъдещи нормативи, отнасящи се до отразяване на събития по гражданското състояние.

Съставят се регистри за гражданското състояние на населението. Регистърът се е състоял от актове по гражданско състояние, които се въвеждат законово от 1.01.1893 г. Регистрите по гражданско състояние се водят след влизане в сила на *ПЗРЖУ* от 24.03.1893 г. Съгласно чл.23: *“Когато не съществуват никакви регистри за раждания, женитби и умирация по каквато и да било причина, станали раждания, женитби и умирация могат да се доказват с писмени документи и със свидетелски показания.”*

Имена на българските граждани по време на ЗЗРЖУ

Пример: *Акт за раждане от 1903 година. Лицето е представяно с две имена: Васил Иванов.*

Родителите на детето също са вписвани с две имена, като майката в акта за раждане е вписвана само със собствено си и бащиното си име.

Както вече споменах, *ЗЗРЖУ* (заедно с глава II от Закона за наследство) е отменен с новоприетия *Закон за лицата* (ЗЛ), публикуван в ДВ, бр.273 от 17.12.1907 г., а последният е отменен от *Закона за лицата и семейството* /ЗЛС/, в сила от 01.01.1909 г.

Именни традиции и законови изисквания относно имената при действието на ЗЛ

Пример: Акт за раждане от 1916 г. Името на роденото лице се е състояло от две имена – собствено и бащино. В някои случаи се е вписвало и презимето на бащата. Това е българската проепонимия, станала основна практика в армията

Съгласно чл.143 от ЗЛС, актът за раждане трябва да показва общината, къщата, годината, месеца, деня и часа на раждането, пола на новороденото, както и дали детето е родено живо или мъртво. Ако детето е родено живо, показва се още името, което са му дали или мислят да му дадат.

Съдържание на АГС

Чл.121. Актовете за гражданското състояние показват общината, къщата, годината, деня и часа, в които са съставени; името, презимето и качеството на длъжностното лице, което ги е съставило; името, презимето, възрастта, занятието, местожителството или местопребиваването на лицата, които са показани в качеството на заявители и на свидетели, и документите, представени от страните.

Формиране на имената на гражданите в актовете за женитби

В актовете за женитба са е вписвало: името и презимето на лицата, сключващи брак. В акта за женитба съпругата се е представяла със собствено и бащино име. След приключване на венчалния обред съпругата приема бащиното име на съпруга.

През 1929 г. е приет подзаконов нормативен акт по прилагане на гражданското състояние – *Правилник за водене регистрите по гражданското състояние* (ПВРГС), обнародван в ДВ, бр.73 от 02.07.1929 г., който действа до 1950 г., когато влиза в сила на нов ПВРГС.

Формиране на имената на лицата в АГС

В заглавието на акта за раждане се вписва:

– името, презимето и прякорът, като освен собственото име на лицето и презимето, е имало възможност да се вписва като трето име (фамилия) прякорът.

Например: собствено име *Атанас*; презиме *Георгиев* и прякор, според това, да рече какво е работил бащата или дядото: *Керемедчиев*.

По този начин са се оформили прякори от традиционните занаяти в България, които по-късно са се преобразували на фамилни имена.

Примери за прякор от занаят: *Железничаров, Авджиев, Дюлгеров, Воденичаров* и много други.

Формиране на имената на лицата в акта за женитба

Женитбата се обявява от длъжностното лице по гражданското състояние на общината, в пределите на която е станало бракосъчетанието (чл.50 ПВРГС).

Женитбата, която се обявява, се установява чрез представяне от съпрузите на едно свидетелство, издадено от духовното лице, което е извършило обряда на бракосъчетанието.

След обявяването на женитбата и установяването на бракосъчетанието длъжностното лице по гражданско състояние веднага, в присъствието на двама свидетели, съставя акта (чл.52 ПВРГС).

В акта за женитба се вписва: името, презимето и прякорът, възрастта, занятието, месторождението, местожителството, поданство, вероизповедание, народност, по-предното семейно положение и грамотността на съпрузите, а също така и родство помежду им, ако има такава.

В акта съпругата се показва само с името, презимето и прякора по баща.

Актове за женитба на български граждани, съставени в чужбина от гражданската власт в страни, където гражданският брак е узаконен, се вписват само по представен препис и заверен превод от тях в регистрите на общината, където съпругът е имал последно местожителство.

Актът за смърт се съставял от длъжностното лице по гражданско състояние на тази община, в пределите на която се е случило събитието: смърт (чл.56 ПВРГС).

В актовете за смърт омъжените жени се вписват с името, презимето по баща и по мъж.

По време на Втората световна война и под влияние на профашистските законодателства е приет *Закон за защита на нацията* (ЗЗН), обн. в ДВ, бр.16 от 23.01.1941 г. и Заповеди № 379 и № 380, обн. в ДВ, бр.11 от 1943 г., който действа до 27.11.1944 г., когато е отменен с *Наредба-Закон за отменяне на ограниченията за лицата от не-български произход*. Заповед № 380 е издадена въз основа на чл.13 от Наредбата на Министерски съвет от 26 август 1942 година.

Тази заповед и ЗЗН е основание за промяна на имената на лица от еврейски произход. Промяната се е отразявала в актовете за раждане в графа “Бележки” със специален шемпел.

Друг нормативен акт е Наредба-закон за брака (НЗБ), обнародван в ДВ, бр.108 от 12.05.1945 г., който действа до приемането на ЗЛС.

След обществено-икономическите промени през 1944 г. е приета Наредба-Закон за брака (НЗБ), обнародвана в ДВ, бр. 108 от 12.05.1945 г., в сила от 27.05.1945 г., която действа до приемането на Закона за лицата и семейството (ЗЛС) през 1949 г.

В НЗБ основно се регулира гражданският брак, но съдържа норми, които уреждат имената на съпрузите. В съответния акт за женитба се вписват имената на лицата.

Пример: Акт за брак от 1946 г. Съпругът и съпругата са се изписвали с три имена (собствено, бащино и фамилно). В акта се е вписвало и името, което съпругата ще носи след брака. В повечето случаи съпругата е приемала освен фамилното име на съпруга и бащиното му име.

При съставянето на акта за женитба жената заявява ще запази ли и след брака своето име, ще носи ли името на мъжа си, или пък ще прибавя последното към своето име. До този момент в актовете за брак се е вписвало името на съпругата и презимето (чл. 15), а в §4 от особените разпореждания на НЗБ думите “име, презиме, прякор” се заменят с “името, бащиното и презимето”.

Само няколко години след това е приет *Закон за лицата и семейството* (ЗЛС), обнародван в ДВ., бр.182 от 09.08.1949 г., с който са отменени: Законът за лицата; Законът за извънбрачните деца и осиновяването; Законът за настойничеството; Наредба-закон за брака с изключение на §5–9 от особените разпоредби на ЗЛС, които остават в сила.

В ЗЛС детайлно е решен въпросът с имената на българските граждани.

В чл. 6 е посочено, че всяко лице носи име, което се състои от собствено име, презиме и *семејно* име. Презиме може да бъде името на един от родителите или на съпруга на лицето; за семејно име може да служи и презимето на един от родителите или на съпруга на лицето. През 1953 г. тази разпоредба претърпява промяна: “Всяко лице носи име, което се състои от собствено име, бащино име и *фамилно* име. *И трите части на името се вписват в акта за раждането.*”

Собствено име е: името, дадено на лицето при раждането му, бащино име е собственото име на бащата, а фамилно име е онова на дядото или на рода на бащата, с което той е известен в обществото.

Пример: собствено – *Райна*, бащино – *Иванова*, фамилно – *Карацанова* – име на рода на бащата.

Във връзка със ЗЛС е приет Правилник за водене регистрите за гражданско състояние (ПВРГС), обнародван в ДВ., бр. 35 от 11.02.1950 г., с който е отменен ПВРГС от 02.07.1929 г. и действа до влизане в сила на Наредбата за гражданско състояние (НГС) през 1975 г.

В чл.35 от ПВГРС са посочени реквизитите в акта за женитба, вкл. изявление на съпрузите относно презимето и семейното име, което ще носят след брака.

В актовете за женитба, както при Закона за лицата и семейството, лицата са се вписвали със семейно име.

В проучения период, предмет на доклада, е приет *Правилник за имената на гражданите* (ПИГ), обнародван в ДВ., бр. 48 от 09.06.1953 г., който е отменен с влизането в сила на НГС от 1975 г.

В ПИГ е определен редът за даване имена на гражданите.

Чл.1. Всяко лице носи име, което се състои от собствено име, бащино име и фамилно име. За бащино име на всяко лице служи собственото име на неговия баща.

За фамилно име на всяко лице служи собственото име на неговия дядо по баща или по името на рода на бащата според това, с кое име последният е известен в обществото.

Всички актове, съставени преди влизане в сила на този нормативен акт, в които бащиното и фамилното име не са записани съгласно Правилника, подлежат на съответната поправка.

В чл. 2 е уреден и режимът на имената на извънбрачно дете без установено бащинство.

Пример: детето има име Методи, няма установено бащинство, затова в акта за раждане се записва със собственото и фамилното име на майката. Майката – собствено име Иванка, фамилно име Петрова. Името на детето ще се образува по следния начин: Методи Иванов Петров.

При съставяне на акт за женитба всеки от съпрузите запазва своето собствено и бащино име и заявява дали запазва предишното си фамилно име, или приема за свое фамилно име, бащиното име на другия съпруг или неговото фамилно име според това с кое той е познат в обществото. (чл. 4 ПИГ).

При липса на такова заявление съпрузите запазват своето фамилно име отпреди брака, но всеки от тях при наличност на важни причини може и впоследствие да приеме фамилното име на другия съпруг, като подаде съответно заявление в съда.

Дава се възможност за женитби, станали преди действието на този правилник с декларация по чл. 4, ако такава не е направена при

склучване на брак, може да се направи в 6-месечен срок от обнародване на правилника пред длъжностното лице по гражданско състояние с писмено заявление, като тази декларация се отбелязва отстрани в акта за женитба (чл. 5 ПИГ).

Лице, което носи две собствени имена, може да заяви в 6-месечен срок от обнародването на този Правилник кое от тези имена ще запази. Ако не подаде такова заявление, второто име се заличава служебно. За тези промени се прави бележка в акта за раждане (чл. 11 ПИГ).

Пример: *Маргарита-Изабела Йосифова Николова*. Служебно ще бъде заличено *Изабела*.

Всички изброени нормативни актове показват, че българският законодател системно се намесва в наименоването на българите. Създадена е огромна законова база, с много поправки и изменения, които по същество са предмет на отделно изследване.